

Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
University of Süleyman Demirel Faculty of Theology Journal
ISSN: 1300-9672 e-ISSN: 2602-2346

Türk Milliyetçiliğinde Din Olgusu: Seyyid Ahmet Arvasi Örneği

The Phenomenon of Religion in Turkish Nationalism: Seyyid Ahmet Arvasi Example

Furkan ERSOY

Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi
Suleyman Demirel University Faculty of Theology
Department of Philosophy and Religious Sciences Undergraduate Student
furkanersoy645@gmail.com | <https://orcid.org/0000-0003-0817-1552>

Kemaleddin TAŞ

Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi
Prof. Dr., Suleyman Demirel University Faculty of Theology
Philosophy and Religious Studies
Isparta/Türkiye
kemalettintas@sdu.edu.tr | orcid.org/0000-0001-8759-5147

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 30 Kasım / November 2023

Kabul Tarihi | Accepted: 9 Ocak / January 2024

Yayın Tarihi | Published: 30 Haziran / June 2024

Atıf | Cite as: Furkan Ersoy, Kemaleddin Taş, "Türk Milliyetçiliğinde Din Olgusu: Seyyid Ahmet Arvasi Örneği", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52 (Haziran 2024/1), 5-22.

İntihal | Plagiarism: Bu makale en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi./This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Suleyman Demirel University Faculty of Theology Isparta/Turkey

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sduifd>

Mail: ilahiyatdergisi@sdu.edu.tr

Türk Milliyetçiliğinde Din Olgusu: Seyyid Ahmet Arvasi Örneği

Öz

Milliyetçilik kavramının ne zaman ortaya çıktığı ile ilgili birçok farklı görüş mevcuttur. Bazı sosyolog ve tarihçiler milliyetçilik kavramının milletlerle birlikte ortaya çıktığını savunmaktadır. Bu görüşten hareketle milliyetçiliğin tarihi aslında insanlığın tarihidir demek mümkündür. Avrupa'da Hristiyan dünyasında yaşanan şiddetli mezhep savaşlarıyla başlayan süreç, zamanla ulus-devlet sistemine giden yolun kapılarını açmış ve eskiden büyük çoğunluğu din ve mezhep birliği çatısı altında kenetlenen Avrupa toplumları artık kendi etnik kökenlerine ait yeni devletler kurmayı amaç edinmişlerdir. Bu süreci destekleyen temel faktörlerden birisi de yükselen milliyetçilik ideolojisidir. Bugün anladığımız manada milliyetçilik, 18. yüzyılın ortalarında Avrupa'da ortaya çıkmış ve daha sonra etki alanı itibarıyla dünyanın farklı coğrafyalarında yaşayan toplumlar arasında hızla yayılarak birçok millette karşılık bulmuş ve sonraki dönemlerde o milletlerin geleceklerine yön veren temel etkenlerden olmuştur. Milliyetçilik düşüncesi sonraki etkilerine bakıldığında Avrupa ve dünya tarihinde belirleyici rol oynamıştır. Bu düşüncenin etki gücünü artırması ve toplumlar tarafından benimsenmesi sonucu dünya tarihine geçecek birçok olay meydana gelmiştir. Bu olaylardan bazıları, siyâsî, sosyolojik, bilimsel, teknolojik ve ekonomik etkilerine bakıldığında dünya ve insanlık tarihi açısından birer dönüm noktası niteliğindedir. Milliyetçilik düşüncesi tüm dünyayı etkilerken Türk milletinde de karşılık bulmuş ve Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde bu fikri benimseyen bazı fikir ve devlet adamları öncülüğünde Türk toplumunda belirgin şekilde etkisini hissettirmiştir. Daha sonra Cumhuriyet döneminin ilk yıllarından günümüze kadar uzanan süreçte hem siyasi hem de sosyolojik bağlamda belirleyici faktörlerden biri olarak kendini göstermiştir. Türk milliyetçiliği, Osmanlı'nın son dönemlerinde başlayan tarihsel yolculuğunda ideolojik anlamda birçok değişim ve dönüşüme uğramış ve süreç içerisinde bu değişim ve dönüşümlerin öncülüğünü yapan ilim ve fikir adamlarının geçişine sahne olmuştur. Milliyetçilik ideolojisini benimseyen isimlerin birçoğu bu düşünceye kendi yorumlarını katmış ve bunun bir sonucu olarak farklı milliyetçilik anlayışları ortaya çıkmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında dönemin şartları gereği ulus-devlet modelini destekleyecek tarzda bir milliyetçilik anlayışı ortaya çıkmış ve bu bir devlet politikası haline getirilerek uzun yıllar etkin bir biçimde her alanda uygulanmıştır. Daha sonra Türk milletini ırk üstünlüğü düşüncesinden yola çıkarak soy birliği çatısı altında toplamayı hedefleyen bir milliyetçilik anlayışı ortaya çıkacaktır. Ancak bu anlayış toplumda çok fazla karşılık bulamayacak, zamanla ülkedeki sosyal ve siyâsî şartların değişiminin de etkisiyle milliyetçilik düşüncesi daha muhafazakâr bir yapıya bürünecek ve milliyetçilik ile din kavramını bir araya getirerek çok daha geniş kitlelere hitap edecektir. Bu makalede, milliyetçiliği ırk üstünlüğü veya soy birliği temelinde değerlendiren anlayışlardan farklı olarak Türk milliyetçiliğinin merkezine dini yerleştiren ve bu iki kavramı yan yana getirerek kapsamlı bir şekilde yorumlayan, buradan hareketle Türk milliyetçiliğinde yeni bir paradigma ortaya koyan ve

bunu da Türk-İslam Ülküsü olarak tanımlayan Seyyid Ahmet Arvasi'nin, Türk milliyetçiliği anlayışında dinin konumu ve etkisi ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Millet, Din, Milliyetçilik, Türkçülük, İslam, Seyyid Ahmet Arvasi

The Phenomenon of Religion in Turkish Nationalism: Seyyid Ahmet Arvasi Example

Abstract

There are many different views on when the concept of nationalism emerged. Some sociologists and historians argue that the concept of nationalism emerged with nations. Based on this view, it is possible to say that the history of nationalism is actually the history of humanity. The process that started with the violent sectarian wars in the Christian world in Europe opened the doors to the nation-state system over time, and European societies, most of which used to be united under the roof of religion and sectarian unity, now aimed to establish new states belonging to their own ethnic origins. One of the main factors supporting this process was the rising ideology of nationalism. Nationalism, as we understand it today, emerged in Europe in the mid-18th century and then spread rapidly among societies living in different geographies of the world in terms of its sphere of influence, finding a response in many nations and becoming one of the main factors shaping the future of those nations in the following periods. The idea of nationalism has played a decisive role in European and world history. As a result of the increasing influence of this idea and its adoption by societies, many events that will go down in world history have occurred. Some of these events are turning points in the history of the world and humanity in terms of their political, sociological, scientific, technological and economic effects. While the idea of nationalism affected the whole world, it also found a response in the Turkish nation and made its influence felt in Turkish society under the leadership of some intellectuals and statesmen who adopted this idea in the last periods of the Ottoman Empire. Later on, from the first years of the Republican period to the present day, it has manifested itself as one of the determining factors in both political and sociological contexts. Turkish nationalism has undergone many ideological changes and transformations in its historical journey that started in the late Ottoman period and has witnessed the transition of scholars and intellectuals who pioneered these changes and transformations in the process. Many of the names who adopted the ideology of nationalism added their own interpretations to this idea and as a result, different understandings of nationalism emerged. In the early years of the Republic, an understanding of nationalism emerged in a way that would support the nation-state model due to the conditions of the period, and this was turned into a state policy and effectively implemented in every field for many years. Later, an understanding of nationalism that aims to unite the Turkish nation under the umbrella of the unity of lineage based on the idea of racial superiority will emerge. However, this understanding would not find much response in the society, and over time, with the effect of the change in social and political conditions in the country, the idea of nationalism would take on a more conservative structure and appeal to much wider masses by bringing together the concept of nationalism and religion. In this article, the position and

impact of religion in the understanding of Turkish nationalism of Seyyid Ahmet Arvasi, who, unlike the understandings that evaluate nationalism on the basis of racial superiority or genealogical unity, placed religion at the center of Turkish nationalism and interpreted these two concepts side by side in a comprehensive way, and from this point of view, put forward a new paradigm in Turkish nationalism and defined it as the Turkish-Islamic İdeology.

Keywords: Nation, Religion, Nationalism, Turkism, Islam, Seyyid Ahmet Arvasi

Giriş

Bir medeniyeti oluşturan maddi unsurların yanında bir de temel belirleyici faktörler diyebileceğimiz milli ve manevi unsurlar mevcuttur ve milletlerin sürekliliğini sağlayan da bu unsurlardır. Milli ve manevi unsurların bir özelliği de toplumun her zaman dayanışma içinde olmasını sağlamalarıdır. Yukarıda belirtildiği gibi temel belirleyici faktörler olan ve toplumların geleceğine etki etmesinin yanı sıra birlik, beraberlik ve kardeşlik bağlarını da destekleyen değerlerin yeni nesillere aktarılması milletlerin devamlılığı ve karakter oluşumu için vazgeçilmezdir. Bayrak, vatan, dil, milli marş, kültür, örf, adet gibi unsurlar milli değerlerin; din ve muhtevası da manevi değerlerin kapsamına girer. Bilinçli kişiler ve bilinçli bir toplum oluşturabilmek için bu değerler yeni nesillere aktarılmalıdır. İnsanların bir arada yaşam sürmelerinin bir zorunluluk olmasından dolayı değerlerin sadece kişilerin hayatlarına değil toplumsal hayata da etkisi büyüktür.

Üzerinde yaşadığımız Anadolu coğrafyası ve bu coğrafyada uzun zamandır hâkim olan Türk-İslam medeniyeti, geçmişten bugüne birçok ilim ve irfan ehli şahsiyet ve fikir adamı yetiştirmiştir. Bir eğitimci, sosyolog, şair, yazar ve ideolog olan Seyyid Ahmet Arvasi de bu minvalde ilim ve fikir dünyamızda yer edinmiş şahsiyetlerden biridir. Seyyid Ahmet Arvasi gerek ailesi ve yetiştiği çevre gerek ilim ve fikir dünyamıza sunduğu katkılar açısından çok yönlüdür. Arvasi, yaşamı boyunca ailesi, öğrencileri ve bütün çevresi için örnek teşkil eden bir kişiliktir. Arvasi'nin etkilendiği fikirler ve kişiler, İslam düşüncesinin önde gelen temsilcileri olan İmam Gazali, İmam Rabbani gibi âlimler ve yakın akrabası olan S. Abdülhâkim Arvasi, Necip Fazıl Kısakürek, Nurettin Topçu gibi çağdaş Türk ilim ve fikir adamlarıdır.

Arvasi, “Türk-İslam Ülküsü” ifadesini ilk kullanan kişidir. O, bütün fikirlerini ve milliyetçilik anlayışını “Türk-İslam Ülküsü” etrafında şekillendirmiş ve fikir dünyamızın temelini oluşturan değerleri “Türk-İslam Ülküsü” olarak ifade etmiştir. Ona göre Türk milletinin özgün değerlerine ve kimliğine kavuşmasının yolu Türk-İslam Ülküsü'nü hakiki manada idrak etmesinden ve yaşamasından geçmektedir.

Arvasi, önce insanı incelemiş, sonra Türk'e yönelmiş ve Türk'ün dünyadaki yerini belirlemiştir. O, Türk-İslâm medeniyetinin yeniden dirilişinin, ancak kendi idealist kadrolarını yetiştirmekle mümkün olacağına inanmıştır. Türklük ve İslamiyet'in birbiriyle çatışan ve çelişen değerler olmadığını savunmuş ve çağdaş ilmin öncüsü olmak gerekliliğini özellikle belirtmiştir. Ona göre Türk Milleti'nin milliyetçilik anlayışı kesinlikle Batıdaki gibi ırkçılık temelli değildir. Bu anlayış,

kendisini Türk üst kimliği çatısı altında gören ve Türk olarak tanımlayan herkesi benimsemekte ve hangi ırka mensup olursa olsun Türk Milleti'nin her anlamda gelişmesi ve güçlenmesi için gayret gösteren herkese kardeşçe yaklaşmaktadır.

1. Millet ve Milliyetçiliğin Kavramsal Boyutu

Millet kelimesi, etimolojik olarak “doğrulanmış, düzeltilmiş” anlamına gelmektedir.¹ Millet, bütün bir toplumun, ortak bir tarih şuurunda, ortak bir kültür ve idealde bir araya gelmesi ve her konuda kader birliği etmesini ifade eder. İnsanlık tarihi aslında bir milletler tarihidir. Millet kavramı, inkâr edilmesi imkânsız olan beşerî ve sosyolojik bir realitedir. “Türk Dil Kurumu'nun yayınladığı Türkçe sözlükte millet; ‘çoğunlukla aynı topraklar üzerinde yaşayan, aralarında dil, tarih, duygu, ülkü, gelenek ve görenek birliği bulunan insan topluluğu, ulus’ şeklinde tanımlanmıştır.”² Bir insan topluluğunun millet olarak adlandırılabilmesi için ortak bir medeniyet, kültür ve hedef etrafında birleşmesi gerekir. “İbrânîce ve Ârâmîce’de meel ‘konuşmak, söylemek’, mille de ‘kelime, söz’ mânasına gelir. Bununla da ilişkili olarak Arapça’da ‘ezberden yazdırmak, dikte etmek’ anlamındaki imlâl (imlâ) kökünden türeyen millet, işitilen ve okunan bir şeye dayanması veya dikte edilmesi ve yazılması bakımından ‘din’ karşılığında kullanılmış, ayrıca kelimeye ‘izlenen, gidilen yol’ mânası verilmiştir.”³

Milletleri meydana getiren biyolojik, kültürel, sosyolojik, tarihî ve coğrafi birçok etken söz konusudur. Din de bu etkenler içinde sayılabilir. “Kur’an’da millet kavramı din, şeriat, üzerinde yürünmesi gereken yol ve bunun tam karşıtı olarak batıl yol anlamında kullanılmışken, millet kavramının dilimizde kazandığı anlamın karşılığı ise Kur’an’da; kavim, ümmet, ehl, âl, ashab, aşiret kavramları ile karşılanmaktadır.”⁴

Milliyetçilik, pek çok otoritenin kabul ettiği hâkim olan görüşe göre Batı merkezli bir düşünce yapısı olarak 1789 Fransız İhtilali ile birlikte ortaya çıkan yahut tanımlandığı kabul edilen bir kavramdır. Milliyetçilik üzerine görüş bildiren ve yukarıda zikredilen hâkim görüş karşısında azınlık teşkil eden bir kısım sosyal bilimciye göre milliyetçilik kavramı, milletlerin tarihiyle eşdeğer bir geçmişe sahiptir ve bu yönüyle tarihseldir. Başka bir görüş olarak modernistler ise kavramın temelindeki aidiyet duygusundan yola çıkarak milliyetçiliğin milletleri oluşturdukları görüşünü dile getirmişlerdir. Diğer hâkim olan görüşe göre ise milliyetçilik, daha önce ifade edildiği gibi 18. yüzyılda Avrupa’da ortaya çıkmış ve ideolojik anlamda tüm dünyaya kısa zamanda yayılmış bir olgudur. Milliyetçilik kavramının ortaya çıkışı konusunda ortaya atılan görüşlerin içinde hâkim görüş olarak belirtilen nitelendirmeden de anlaşılacağı üzere bu konudaki birçok çalışma ve buna bağlı

¹ Selahattin Özberk, “Türk Milliyetçiliğinin Tarihsel Gelişimi: Milliyetçilik Kuramları Açısından Bir İnceleme”, Doktora Tezi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Hatay, 2019, s. 16.

² Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, (Haz.: Şükrü Haluk Akalın), TDK Yayınları, Ankara, 2011. s. 1683.

³ Recep Şentürk, “Millet”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, 2005, C. 30, s. 64.

⁴ Hatice Özyurt, “Millet Kavramının Anlam Alanı ve Teorik Çerçevesi”, *Genç Mütefekkirler Dergisi*, Aralık, 2020, Cilt:1, Sayı: 2, (ss: 91-135), s: 130-131.

ortaya atılan kavramsallaştırmaların ekseriyeti Batı kaynaklıdır. Son yıllarda yapılan farklı bilimsel çalışmaların bir sonucu olarak her milletin kendine özgü ve farklı biçimlerde özelliklere sahip olduğu ve buna bağlı olarak milliyetçilik duygularının da bu özgünlüklerle birlikte tezâhür edebileceği fikri ortaya atılmasına karşın bu konudaki Batı kaynaklı görüşlerin hâkimiyeti kendini göstermektedir.

2. Batıda Milliyetçiliğin Tarihsel Yolculuğu

Etnik kimlikler ve bu kimlikleri meydana getiren özellikler, ilk olarak Batıda hâkim olan otorite ve tamamen onun etkisi altında bulunan yönetimler tarafından halka benimsetilmeleri sonucu ortaya çıkmıştır. Söz konusu yönetimler, ilk etnik kimliklerin ve bu kimliğe bağlı olarak gelişen milliyetçilik düşüncesinin belirlenmesinde ve benimsetilmesinde baş etken rolündedir. Milliyetçilik düşüncesinin benimsetilmesindeki hedef öncelikle devletin sınırlarını muhafaza etmektir. Bu korumacı yaklaşım, halk arasındaki inanç, etnisite, kültür vb. farklılıkların getirebileceği çatışma ihtimalini engellemek ve bu özelliklere mensup gruplar arasındaki geçişkenliği desteklemeyi amaçlamaktadır. Buraya kadar mevcut olan bir devletten ve o devleti başta sınırlar olmak üzere birçok yönden korumayı ve halkı bir arada tutmayı hedefleyen korumacı bir milliyetçilik anlayışından bahsedildi. İkinci bir anlayış da Krallıklar kadar güce sahip olmayan ve Krallıkların yönetimi altında bulunan, aynı etnisiteye mensup grupların yeni bir devlet kurma amacıyla yaydıkları milliyetçilik anlayışıdır. Bu milliyetçilik anlayışının temel motivasyonu da devlet kurma ve bu etnik grubu o devletin çatısı altında toplama hedefidir.

Batıda milli kimliklerin oluşmasında ve geçişken bir yapıya dönüşmesinde asırlarca devam eden mezhep savaşlarının yol açtığı etnik temizlik belirleyici rol oynamıştır. Vestfalya Barışı sonrasında Avrupa'da milli kimlikler ve coğrafi sınırlar büyük oranda şekillenmiştir. Tarih, coğrafya, etnografya, filoloji gibi alanlardaki gelişmeler milli benliklerin oluşmasını ve şekillenmesini etkilemiştir. Bilim, teknoloji ve sanattaki gelişmeler de Batının milli kimlikleri oluşurken etkili olan önemli bir olgudur. Kilisenin sosyal ve siyasi hayata fazlaca müdahil olmasının sebep olduğu toplumdaki bıkkınlık durumu önce Rönesans'ı ortaya çıkarmış, Rönesans da Reform hareketleriyle sonuçlanmış, düşünce alanındaki reformlar teknoloji ve bilimde olağanüstü değişimlere yol açmıştır. Teknolojideki en önemli gelişmelerden biri matbaanın icadı ve buna bağlı olarak kitlesel yayıncılığın yaygınlaşmasıdır.

Sanayi Devrimi, Batıda milli kimliklerin oluşmasının ve milli bilincin oturmasının en önemli nedenlerindedir. Sanayi Devrimi'nin sebep olduğu siyasi, sosyal ve ekonomik gelişmeler millet bilincinin ve bu bilince bağlı siyasi yapıların oluşmasında temel etkenlerden biri olmuştur. Geçişken nüfusların oluşmasına iletişim ve ulaşımındaki ilerlemeler, kitlesel nüfus hareketleri, şehirleşme, eğitim, gazete ve dergilerin kullandıkları ortak dil, önemli oranda hizmet etmiştir. Yayıncılık da Batı'daki milli kimliklere bağlı geçişken milletlerin oluşmasında etkili olmuştur. Ansiklopedi, dergi ve gazete yayıncılığı tüm toplumun ortak bir dil ve buna bağlı olarak ortak duygular geliştirmelerine

olanak sağlamıştır. Savunma, maliye ve eğitim politikaları da Batıda millet bilincinin gelişmesine ve milli kimliklerin oluşmasına etki eden başka bir olgudur.

Hürriyet ve milliyetçilik duygularının neden olduğu bazı siyasi olaylar da Batı'da milliyetçilik duygusunun oluşmasına ve etki alanını genişletmesine katkı yapan önemli etkenlerdendir. "Amerika'da eyaletlerin İngiltere'ye karşı isyanı, bağımsızlık savaşı ve bağımsızlıkla sonuçlanan 1776 Bağımsızlık Bildirgesi, Fransa'da kral egemenliğine karşı millet egemenliğini savunan 1879 Devrimi ile sonuçlanan milliyetçi halk ayaklanması, millet egemenliği düşüncesinin Avrupa kıtasında yayılmasına yol açan 1848 ayaklanmaları, hem milliyetçi düşüncelerden beslendiği hem de milliyetçiliğin yaygınlaşmasına ve genel kabul görmesine yol açan olaylar olduğu için milliyetçiliğin tarihi ve gelişimi açısından özel öneme sahiptir."⁵

3. Türk Milliyetçiliğinin Tarihî Arka Planı

Türklerde etnik kimliğin yerleşmesi, Batı toplumlarından çok daha eskidir. Etnik kimliği oluşturan unsurlara karşı ilk dönemlerde gözlemlenen yoğun bağlılık bir çeşit milliyetçilik olarak kabul edilebilir. "8. yüzyılda dikildiği bilinen Göktürk Yazıtları'nda Türk kimliğinin ve bu kimliğe ait güçlü bir aidiyet duygusunun var olduğunu gösteren ifadeler yer almaktadır. Yazıtlarda kullanılan gelişmiş edebi dil, kendine has alfabe bu kimliğin oluşumunun çok daha gerilere götürülebileceğini göstermektedir."⁶ Türkler, İslamiyet'le tanışmalarından ve din olarak benimsemelerinden itibaren İslam toplumları içinde savaş konusundaki üstün becerileri ve devletçilik anlayışlarıyla ön plana çıkmıştır. Bu özellikleri Türkleri hızlı bir şekilde İslam dünyasının lideri konumuna yükseltmiştir. Türkler bu liderliğin de bir gereği olarak kendilerini Hristiyan dünyası ile mücadele içinde bulmuşlar ve buna bağlı olarak konumlarını ve etkilerini daha da güçlendirmişlerdir. Türklük ve İslamiyet kavramlarının yan yana anılmaya başlamasından sonra bu iki kimlik birbiriyle uyum içerisinde yüzyıllar boyunca dünyanın farklı coğrafyalarında hüküm sürmüştür. Osmanlı'nın millet kavramına yüklediği dini anlam, bu uyumun desteklenmesinde etkin bir rol üstlenmiş ve dünyanın birçok bölgesinde Türk ve Müslüman kavramları aynı manayı ifade eder hale gelmiştir.

Modern anlamda milliyetçiliğin Türklerdeki ilk yansıması Osmanlılık düşüncesi ile dir. Osmanlılık, Osmanlı İmparatorluğu kapsamında bulunan tüm etnik ve dini unsurları Osmanlılık çatısı altında bir arada tutmayı hedefleyen bir düşüncedir. Sivil bir vatandaşlık anlayışına sahip olması bakımından Fransız milliyetçiliğinin bir uyarlamasıdır şeklinde tanımlamak mümkündür. Osmanlılık, Fransız İhtilaliyle birlikte yükselen milliyetçilik akımlarının etkisiyle, Osmanlı'yı ayakta tutmayı gaye edinerek ortaya çıkmış bir ideolojidir. Osmanlılık sonrasında yerini Hilafet makamının gücünü ve etkisini kullanarak Osmanlı coğrafyasını ve içinde barındırdığı unsurları din şemsiyesi altında toplamayı ve yine Osmanlılıkta olduğu gibi Osmanlı Devleti'ni ayakta tutmayı hedefleyen İslamcılığa bırakmıştır. Daha sonra yine aynı gayeyle yola çıkan ve soy birliği üzerinden yeni bir

⁵ Selahattin Özberk, a.g.t, s. 379.

⁶ Selahattin Özberk, a.g.t, s. 380.

heyecan oluşturarak devleti ayakta tutmaya çalışan Türkçülük düşüncesi etkin olmuştur. Bu düşünceler birbirinin alternatifi olmamakla birlikte farklı zaman ve koşullarda ortaya çıkmış ve aynı ideal uğruna sunulmuş ideolojilerdir. Bu ideolojilerin tamamının isimleri ve çağrıştırdıkları anlamlar farklı gibi görünse de aslında milliyetçilik kökenli olduğunu savunan görüşler de mevcuttur.

Temelde Türkçülük nitelemesiyle kendini gösteren ve tarihsel süreçte çeşitli etkenler vasıtasıyla birçok değişime ve dönüşüme uğrayan Türk Milliyetçiliğinin ilk dönem öncü isimleri: Namık Kemal, Şinasi, Ziya Paşa, Ali Suavi (Jön Türkler-Genç Osmanlılar), Ahmet Cevdet Paşa, Ahmet Vefik Paşa, Ahmet Mithat Efendi, Süleyman Hüsnü Paşa, Tunalı Hilmi Bey, Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Rıza Nur, Necib Asım Balhasanoğlu, Doktor Nazım, Gaspıralı İsmail Bey, Mirza Fethali Ahmedov, Hüseyinzade Ali Bey, Ahmed Ağaoğlu, Buharalı Süleyman Efendi, Mehmed Sadık olarak sıralanabilir.

1930'lu yıllara kadar ki süreçte Türk Milliyetçiliği ırka dayalı bir milli kimlik oluşturma çabasından çok dönemin yeniden şekillenen dünyasına da uyumlu olarak ulus-devlet modeline hizmet eden ve daha çok modern anlamda kültür milliyetçiliği olarak tanımlanabilecek bir tarzda hedef kitlesi olan Anadolu sınırları içinde yaşayan Osmanlı bakiyesi halkını Türk üst kimliği vasfı ve çatısı altında bir arada tutmayı gaye edinen bir milliyetçilik anlayışıdır.

1930'ların ilk yıllarında yayına başlayan Atsız dergisinin yazar kadrosunu, kendisini dönemin resmî ideolojisinin dışında ve yer yer karşısında konumlandıran ve bu yönüyle tek parti iktidarına açıkça muhalefette bulunan, bunun yanında o dönemde dünyada yükselen komünist ideolojiye karşı Türkçülük-Turancılık temelli bir anti-komünist propaganda ortaya koyan isimler oluşturuyordu. Bu çizgiyi daha sonra bünyesinde Necdet Sancar, Rıza Nur ve Reha Oğuz Türkkkan gibi yazarları bulduran Tanrıdağ, Gökbörü, Bozkurt, Ergenekon, Çağatay gibi dergiler takip etmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren dini hassasiyetleri ön planda tutan çevreler, dönemin siyasi ve sosyolojik şartları gereği kendilerine 1960'ların sonlarına doğru uzanan uzunca bir dönem Milliyetçilik çatısı altında yer bulmuşlardır. "Bu çevreler kendilerini ırkçılık temelli unsurlardan ayırmak ve dini hassasiyetlerini belirtmek üzere 'muhafazakâr milliyetçi' olarak tanımlamışlardır. Daha sonraki dönemde bu tanım siyasi merkez tarafından 'mutaassıp milliyetçi' olarak isimlendirilmiştir."⁷

Yahya Kemal Beyatlı, Hilmi Ziya Ülken ve Nurettin Topçu gibi önemli isimlerin başını çektiği, muhafazakarlık olarak lanse edilen ve ileriki safhalarda Türk Milliyetçiliği'nin merkezine İslam'ı yerleştirme ve bunun üzerinden bir sentez oluşturma gayesine uzanan yolda mihenk taşları olarak nitelenebilecek ikinci Anadoluculuk fikri de büyük bir önem teşkil etmektedir. Daha sonraki dönemde bilhassa 1950'li yıllarla beraber Türk Milliyetçiliği fikri, anti-komünizm noktasına odaklanmış ve giderek ırkı, diğer bir ifadeyle kalıtsal soy birliğini arka plana atan ve din olgusunu

⁷ Azmi Özcan, "Milliyetçilik", İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul, 2005, C. 30, s. 86.

öne çıkararak Türklük ve İslamiyet'i bir arada tutan ve bunu da dönemin yaygın tabiriyle "mukaddesatçılık" olarak tanımlayan bir yapıya bürünmüştür. Bu dönüşüm 1960'ların sonuna kadar etkisini arttırarak devam etmiş ve nihayet kendisini 1969'da Türk Milliyetçiliği çizgisindeki bir siyasi partinin büyük kongresinde net olarak isim, sembol ve sloganlarıyla ifade etmiştir.

4. Türk Milliyetçiliğinde Kırılma Noktası: 1969 CKMP Büyük Kongresi

Türk Milliyetçiliğinin son yarım asrında birçok zeminde tezâhür eden temel bir ayırımdan ve sonrasında belirginleşen iki taraftan bahsetmek mümkündür. Birincisi Hüseyin Nihal Atsız'ın fikri manada öncülüğünü yaptığı, kendisini ırk ya da başka bir deyişle kalıtsal soy birliği noktasında temellendiren ve bunu da Türkçülük-Turancılık tabirleriyle kavramsallaştıran, Herbert Spencer'in Sosyal Darwinizm'ine yer yer öykünen bir anlayışla ve son derece radikal söylemlerle kendini ifade eden bir milliyetçilik anlayışıdır. Diğeri ise 1950'li yılların başından itibaren anti-komünizm temelinden yola çıkıp, sonrasında Atsız'ın öncülük ettiği ırka dayalı milliyetçilik anlayışını arka plana iten ve kendisini son raddede Türk-İslam Sentezi olarak tanımlayacak olan, Alparslan Türkeş'in ve etrafındaki bir grup Türk milliyetçisi ideolog ve düşünürün temellerini attığı, İslami umdeleri ve değerleri Türklükle bağdaştıran ve buradan din referans alındığında muhafazakar olarak tanımlanabilecek biçimde kendini gösteren bir milliyetçilik anlayışıdır. Bu dikotominin son derece net olarak belirginleştiği olay ise Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin (CKMP), 1969'da Adana'da gerçekleştirilen büyük kongresidir.

Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP), 1958'de Osman Bölükbaşı öncülüğünde kurulmuştur. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP), aslı itibarıyla Türkiye Köylü Partisi (TKP) ve Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) isimli iki siyasi partinin birleşmesi sonucu oluşmuş bir partidir. Alparslan Türkeş ve beraberindeki bir grup siyasetçinin parti yönetiminde etkisini arttırması sonucu partide bir değişim süreci başlamıştır. Alparslan Türkeş tarafından 1965'te yayınlanan Dokuz Işık Doktrini 1967'de gerçekleştirilen kurultayda partinin görüşlerinin genel anlamda çerçevesini çizen temel ilkeler bütünü olarak kabul edilmiştir. 1969'da Adana'da gerçekleştirilen büyük kurultay, özel manada Milliyetçi hareket, genel manada ise Türk milliyetçiliği tarihinde bir kırılma noktası mahiyetindedir. Bu tarihi kurultayda iki taraf belirginleşmiştir. Bir tarafta Türkçülük ve Turancılık temelinde ırk üstünlüğünü bir üst değer olarak kabul eden ve bu minvalde bir milliyetçilik anlayışı ortaya koyan Hüseyin Nihal Atsız ve beraberindeki ekip, diğer tarafta ise Türklük ve İslamiyet'i aynı potada eriten ve bu iki kavramı birbiriyle mündemiç bir halde sunarak Türk-İslam Sentezi temelli bir milliyetçilik anlayışı sunan Alparslan Türkeş ve beraberindeki gruptur. Bu kurultayda partinin ismi Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), amblemi de üç hilal olarak belirlenmiştir. Türk-İslam Sentezi, partinin temel ideolojisi olarak benimsenmiş, bunun bir sonucu olarak da Hüseyin Nihal Atsız ve fikirleri partiden tamamen tasfiye edilmiştir. "Bu kurultay, 'Tanrı Dağı kadar Türk, Hira Dağı kadar

Müslümanız' sloganı ile Türkçülüğün siyasal alanda bayraktarlığının ilan edildiği ve Atsız'ın Türkçülük anlayışı ile Milliyetçi Hareket'in yollarının ayrıldığı bir kavşak noktasıdır.”⁸

Bu kongreden sonra saflar daha da netleşmiş ve temel ayırım belirginleşmiştir. 1969 sonrası dönemde özelde Türk Milliyetçiliğinin, genelde ise Türk sağının odak noktası haline gelen Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) tamamen Türk-İslam sentezcisi bir söylemle hareket etmiş ve böyle bir yapıya bürünmüştür. Türk Milliyetçiliğinde bu boyutlarda bir değişimin yaşanmasında birçok siyaset ve fikir adamı etkin rol oynamıştır. Şimdi çalışmanın ana omurgasını oluşturan Türk-İslam sentezini ideolojik olarak kapsamlı bir şekilde temellendiren ve bunu da Türk-İslam Ülküsü adı altında kavramsallaştıran, bu kavramsallaştırmayla Türk Milliyetçiliğinin 1970 sonrası dönemine ve sonraki dönemlerine damgasını vurarak geniş kitleleri idealize eden Seyyid Ahmet Arvasi ve onun İslam merkezli Türk Milliyetçiliği anlayışı üzerinde duralım.

5. Seyyid Ahmet Arvasi'nin Irk ve Millet Kavramlarına Bakışı

Arvasi'ye göre her canlı türü gelişim evrelerinin tümünde kendine has özellikleriyle barışık bir haldedir ve bu gelişim modeli asla başka bir canlı türüyle özdeşleşemez. Arvasi, bazı benzer yönlerden yola çıkarak genellemeler yapmaya ve bu genellemeleri değişmez tabiat kanunları gibi sunmaya çalışanlara açıkça karşı çıkmakta ve onları eleştirmektedir:

Bilindiği gibi, çeşitli bilimsel araştırmalara dayanılarak, insanın iskelet yapısının mekân ve zamana bağlı bazı şartlarda gösterebildiği farklılıkları idrâk ederek 'İnsan tekâmül'ü' ile ilgili yanlış teoriler geliştirenler de vardır. Bunlar, insan kafatasının büyüklüğüne ve küçüklüğüne, çene kemiğinin uzayıp kılmasına, diğer beden ölçüleri ile ilgili antropometrik verilere bakarak ahkâm kesmektedirler. 'Ahkâm kesiyorlar' diyoruz, çünkü, bunların iddiaları, her şeyden önce, modern biyolojinin verileri ile ve 'veraset kanunları' ile çelişmektedir. Hâlbuki tüm bunlar, bir 'tekâmül' farkını değil, insan türünün 'variation'larını ifade eder. 'Variation'lar, bugün için, biyolojinin sırrını çözemediği bir biyolojik hâdisedir. Ama, asla unutmamalıdır ki, insan, tüm 'variation'ları ile birlikte bir bütün teşkil eder. Irklar, bir bakıma bu variationlardan doğmuştur. Çünkü, insanın 'gelişim basamakları' ve 'gelişim modeli' aynıdır.⁹

Arvasi, insanların renk, şekil, vücut yapısı vb. yönleriyle birbirlerinden çok farklı özellikler taşımalarına rağmen aynı türden geldiklerini ve kesinlikle farklı canlı türlerinin zaman içerisinde geçirdikleri birtakım değişimler sonucu meydana gelmediklerini özellikle vurgular ve benzeri görüşler bildiren bilim insanlarını ve bu minvaldeki iddiaların temel kaynağı olarak gördüğü Darwinizm'i, farklı kaynaklardan aklî ve naklî deliller getirerek sertçe eleştirir. Arvasi, her konuda

⁸ Sezen, Ravanoğlu Yılmaz, "Nihal Atsız Türkçülüğü ve Milliyetçi Hareketin Yol Ayrımı" Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi, 2022, 7(3): 784-797, s. 786.

⁹ Seyyid Ahmet Arvasi, *İlmi Tavır ve Ötesi*, Burak Yayınevi, İstanbul, 1996, s. 20-21.

olduğu gibi bu konuda da dini referansları merkeze alarak görüşlerini ifade etmekte ve tüm insanların tür olarak ancak birer “Âdemoğlu” olduklarını savunmaktadır. Arvasi, dünyada öne çıkan bazı bilim adamlarının, filozof ve sosyologların Darwin’in teorisinden hareketle bazı ırkların üstün, bazılarının aşağı ırk olduklarını iddia etmelerini ve bunun üzerinden ürettikleri ideolojiler vasıtasıyla siyaset adamlarını ve devletlerin politikalarını etkilemelerini ve nihayet dünyada sömürgeciliğin yayılmasının önünü açmalarını dile getirerek tüm bunlara tepki göstermektedir.¹⁰

Arvasi, içtimai ırk kavramını öne çıkarmakta, bu kavramın biyolojiden çok sosyolojinin bir konusu olduğunu belirtmekte ve bu kavramı soy ve kan birlikteliğinden yola çıkan ve milleti oluşturan sınıf, tabaka, aile ve fertlerin “soy birliği şuuru” olarak açıklamaktadır. Ona göre biyolojik verasetin yanı sıra kültür, yaşam tarzı, coğrafi şartlar ve verilen tarihî mücadeleler gibi ortak noktalar, toplumu ve onu oluşturan bireyleri ruh ve fiziki benzerlik anlamında da zamanla birbirleriyle benzeştirmektedir. Bu ortak noktalardan yola çıkarak zaman içerisinde evlilikler de kolaylaşacağından fizikî benzerlikler de artacaktır.¹¹ Arvasi, ırkların insanlık için yaratılıştan gelen doğal bir sürecin sonunda oluştuklarını savunmaktadır. Hatta bu noktadan hareketle milliyet gerçeğine kapı aralamakta ve bunun tabii bir sürecin sonucu olmasının yanında bir gereklilik olduğuna vurgu yapmaktadır. Arvasi’ye göre her millet kendi milli özelliklerini muhafaza etmelidir. Arvasi, İslam’ın insanların ırklara, kavimlere, milletlere bölünmesini ve bu toplulukların kendine özgü özelliklerini sosyolojik bir vakıa hükmünde kesin olarak kabul ettiğini dile getirmektedir. Ona göre İslam tüm bu farklılıkları ümmet kardeşliği potasında eritmeyi gaye edinmektedir.¹²

Arvasi, İslam’ın ırkları reddetmemesinin yanında ırk üstünlüğünü ve buna bağlı olarak ortaya çıkan istismar ve sömürüyü de “cahiliye âdetleri” olarak gördüğünü ve bu aşırılıklara karşı olduğunu belirtir. Bununla birlikte İslam’ın, Müslümanları soy ve ırkları reddetmeye davet etmediğini hatta bu davranışı haram saydığını da hatırlatır. İslam’ı millet ve milliyet gerçeğinin aleyhine kullananlara da sert tepki gösterir. İslam’da kişinin kavmini sevmekle suçlanamayacağını altını çizer. Sahabelerin ve birçok İslam büyüğünün kavim adlarına vurgu yapılarak anıldığını ve buradan hareketle İslamiyet’in bu kavramları ret ve inkâr etmediğini, tüm Müslümanları kavim ve ırkları ne olursa olsun kardeş ilan ettiğini ifade eder.¹³

6. Seyyid Ahmet Arvasi’ye Göre Din Olgusu

Seyyid Ahmet Arvasi, dini tamamen odak merkezine yerleştiren ve tüm düşünce yapısını bu çerçevede oluşturan, fikriyatını meydana getiren diğer etkenleri din olgusunun etrafında örüntüleyen, insanın dünyada ve ahirette ebedi mutluluğa ulaşmasının yegâne sebebi olarak dini gören, din merkezli bir perspektifle ve dini referans alan bir düşünce yapısıyla olay ve olguları ele alan, dindar

¹⁰ Arvasi, a.g.e, s. 22.

¹¹ Seyyid Ahmet Arvasi, *Hasbihâl*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2008, C. 1, s. 90-91.

¹² Arvasi, a.g.e, s. 91.

¹³ Arvasi, a.g.e, s. 91-92.

ve dini hassasiyetleri önceleyen bir hayat yaşamaya gayret gösteren bir şahsiyettir. Onun için din, arka plana atılabilecek yahut şahsi menfaatlere göre eğilip bükülecek bir şey değildir. Arvasi için din, insanın tüm benliğiyle ve o benliği oluşturan tüm unsurlarla birlikte taviz vermeksizin ve bahanelere sığınmaksızın tam bir idrakle teslim olunması ve hükümlerine gönüllü olarak boyun eğilmesi gereken bir üst değerdir. Ona göre tüm hayat, gafletle ve üstünkörü bir tarzda değil, aksine bu üst değerini çizdiği sınırlar gözetilerek ve bu sınırlar içinde ulvi birtakım gayeler edinilerek yaşanmalıdır.

Arvasi, itikadî olarak Ehl-i Sünnet çizgisini benimsemiş ve inancını bu çizginin belirlediği sınırlar çerçevesinde temellendirmiş; dini konularda önce nakle başvurmuş fakat inanç ve teslimiyet noktasındaki keskin ve net tavrının yanında fikrî anlamda nakille yetinmemiş, aklî delillere sıkça başvurmuş, nakli, akılla destekleyecek şekilde inanç ve ibadet konularında görüşlerini açıklamıştır. Ona göre tüm yaratılmışlar (mahlukât), Ehl-i Sünnet Ve'l Cemaat alimlerinin de ortak görüşü olduğu üzere Allah'a (hâlık) giden bir yoldur veya başka bir ifadeyle Allah'a açılan kapının anahtarıdır:

Allah, bütün varlıkları, varlığı ile var eden Vâcib'ül Vücûd'dur; O'nun varlığı mutlaktır, itibarî değildir. Hiçbir varlık, O'na benzemez, eşi benzeri ve zıddı yoktur; yarattığı varlıkların bir toplamı değildir. Hiçbir şey ile birleşmiş ve karışmış durumda olamaz. Varlıklarını müşahede ettiğimiz bütün maddî ve manevî her şey, O'ndan idrakimize ulaşan birer âyet ve mesaj durumundadırlar. Allah'ı inkâr etmek ne mümkün... Muhalfarz, O, olmasa idi, varlık diye bir şey olmazdı. Hâlbuki varlık vardır ve yokluktan kaynaklanması mümkün değildir. Çünkü yokluk yoktur. Mademki, mutlak yokluk yoktur, o halde mutlak varlık olan bir Vâcib'ül Vücud vardır. Hiç şüphesiz, Allah vardır ve ispatına gerek olmayacak kadar açıktır. Allah, bize varlığımızdan ve şahdamarımızdan daha yakın olduğu halde, mahdut olan idrakimiz ve tasavvurumuz O'na sonsuzca uzaktır. O'nu akılla, ilm'el-yakîn olarak bilebiliriz, fakat O'nu asla tasavvur edemeyiz. İslâm'da objeleri ilâhlaştırmak kadar, tasavvurlarını ilâh sanmak da şirktir ve putların doğmasına sebep olmuştur.¹⁴

Arvasi, İman ve İslam kavramlarının lügatte aynı anlama geldiği fakat bu iki kavram arasında bir nüans olduğu görüşündedir. Ona göre İman, dinin bâtinî yönünü ifade etmektedir. İslam ise dinin zâhirî yönünü, yani şeriat ve tasavvufu ifade etmektedir. İmanın dil ile ikrar ve kalp ile tasdik olduğunu ve buradan yola çıkarak kişinin mutlaka ömründe bir defa dahi olsa imanını açıkça belli etmesi gerektiği görüşünü benimsemektedir.¹⁵ Arvasi, Amentünün öğrenilmesi ve küçük yaşta çocuklara öğretilmesi gerektiği hususunun altını çizer ve bu konuda başta anne babalar olmak üzere tüm Müslümanları ciddi şekilde hassasiyete çağırır. Amentü'nün muhtevasının, Müslümanların en mühim ortak noktalarından biri olduğunu belirtir:

¹⁴ Seyyid Ahmet Arvasi, *İlm-i Hâl*, Burak Yayınevi, İstanbul, 1990, s. 26-27.

¹⁵ Arvasi, a.g.e, s. 127.

İslâmiyet, renkleri ve dilleri ne olursa olsun, bir araya geldiklerinde, birlikte aynı kelime-i şهادeti, aynı âmentüyü, aynı kitabı, aynı ezanı, aynı dille okuyan, aynı sûrelerle birlikte namaz kılan, aynı ibadetleri aynı biçimde yapan insanların dinidir. Bu haliyle dahi bir benzeri yoktur. Yani, bütün müminleri, aynı dil ve şuur içinde kavrayan tek dindir. Irk ve kavmiyet gayesi güderek İslâm'ın bu âlemşümül karakterini yıkmak ve dağıtmak isteyenler, gerçekte ne kendilerine ne de İslâm'a hizmet etmiş olurlar. Öte yandan çok iyi biliyoruz ki, İslâm'ın düşmanları, İslâm'ın bu âlemşümül karakterini, büyük bir kıskançlık ile seyretmektedirler.¹⁶

Arvasi “İlm-i Hâl” isimli bir eser kaleme alacak kadar İslâmî ilimlere ve literatüre hâkimdir. Söz konusu eserinde Arvasi, başta İmam-ı Azam Ebu Hanife olmak üzere Ehl-i Sünnet ulemâsının belirlediği akidevî esasların ve çizdiği hududun dışına çıkmamaya azami gayret göstermiş ancak bunun yanında klasik ilmihal kitaplarının takip ettiği usulden farklı olarak, Müslümanlara, İslâm'ın çok ince ayrıntılarını aktarmış ve çağımızda bir Müslümanın İslâm'ı nasıl yaşaması gerektiğine dair hayatın içinden ipuçları vermiştir. Arvasi akli bütünüyle reddetmemekle birlikte ona en üstün değeri verenlere tepkilidir. Ona göre akıl, vahye ve nakle uymak içindir ve bu ikisine uymaya meylettği nispette değerlidir. Bu perspektifle determinizmi konu edinir ve onun esaslarını değişmez gerçek olarak kabul edenleri eleştirir. Arvasi, Sünnetullah ve Âdetullah kavramlarını bu noktada öne çıkarmakta ve bu kavramların, determinizm ilkelerinin İslâm'daki karşılığı olduğunu ifade etmektedir:

Deterministlere (illiyet prensibine inananlara) göre, her türlü hâdiseyi meydana getiren bir veya daha fazla sebep vardır. Bütün hâdisat, bir sebep netice zinciri içinde cereyan eder. Nitekim her kıpırdanış, kendini sahneye çıkmaya zorlayan bir sebebe veya sebeplere bağlıdır. Günümüzde, bilhassa Hiesenberg'in güvensizlik prensibinden sonra, determinizm, eski katı ve sert hüviyetini kaybetmekle birlikte, yine de ağırlığını hissettirmektedir. Kaldı ki, bu prensip olmaksızın ilim yapmak mümkün değildir. İslâm'da, determinizmin adı, sünnetullah veya adetullahtır ki bu, Yüce Allah'ın kâinata, tabiata, eşyaya ve yarattığı her şeye vurduğu dizginleri, çizdiği sınırları ve vazettiği kanunları ifade eder. Bize göre, elbette, determinizm, Allah'ın yüce iradesini değil, eşya ve tabiatı dizginleyen ve insan idrakine sebep-netice zinciri biçiminde görünen kanunlardır.¹⁷

Arvasi, Şeriati, İslâm'ın, aslî manada da Allah'ın kulları için yapmalarını emrettiği ve kaçınmalarını istediği hükümler ve bu hükümlerin içinde yaşanılan bir hayat uygun gördüğü nizamı olarak görür.¹⁸ Ona göre tasavvufun aslı Budizm gibi inanç sistemlerinden yahut çeşitli mistik akımlardan değil bizâtihi İslâm'ın özünden ve Peygamberinden gelmektedir ve şeriatla tasavvuf

¹⁶ Arvasi, a.g.e. s. 128-129.

¹⁷ Arvasi, a.g.e. s. 167.

¹⁸ Seyyid Ahmet Arvasi, *Türk-İslâm Ülküsü*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2009, C. 1, s. 74.

birbirinin zıttı değil İslam'ın birisi zâhirî diğeri de bâtinî yönü olmak üzere iki veçhesini temsil etmektedir: “Şeriat ve tasavvuf, İslâm dininin, bir mü'mini, dıştan kuşatması ve içten fethetmesidir. Şeriat ile disipline olan Müslüman, tasavvuf ile vicdanîleşir. Bunlar zıt şeyler değildir. Birbirini tamamlayan şekil ve muhtevadan ibarettir.”¹⁹

7. Sentezden Ülküye: Seyyid Ahmet Arvasinin Milliyetçilik Anlayışı

Arvasi, birçok meselede olduğu gibi Milliyetçilik konusunda da İslâm'ın perspektifinden hareket ederek ırk üstünlüğüne dayalı milliyetçiliği kesin bir dille reddeder. Gerek eserlerinde gerekse kendisini ifade ettiği diğer platformlarda ve her fırsatta bu hassasiyetini öne çıkarır. Arvasi'nin milliyetçilik anlayışını “Kültür Milliyetçiliği” olarak tanımlamak mümkündür. O, millet ve milliyetin insanlığın yaratılışından beridir süregelen ve fitrî ve ilâhî bir gerçek olmasının yanında sosyolojik bir realite olarak kabul edilmesi ve asla geri plana atılmaması gerektiği görüşündedir. Ona göre milletler kendi içtimâî ırk özelliklerini muhafaza etmeye gayret göstermeli ve mesela bir çözüm yolu olarak kendi içlerinde evlilikler gerçekleştirmelidir. Arvasi bu yolla milletlerin kendine has özelliklerini koruyabileceklerini hatırlatır. Arvasi'ye göre İslam, ırkçılığın karşısındadır fakat milliyet gerçeğini reddetmemektedir. O'na göre İslamiyet ve Milliyet kavramları birbirleriyle çelişmez ve çatışmaz:

İslâm dini ile milletler ve milliyetler çökertilemez. Aksine İslâm dini ile milletler, kavimler ve ırklar güçlenirler, hayat bulurlar ve yücelirler. Bu sebepten Türk milliyetçileri için 'İslâmiyet' ve 'milliyet duygusu' birbirine zıt iki değer ve varlık değildir. Bilâkis, bunlar, cemiyete hayat veren kaynaklardır. Ayrıca, unutmamak gerekir ki, İslâmiyet, hiçbir kavmin ve zümrenin inhisarında değildir. O, Allah ve Resul'ünün dinidir. Üstelik, 'Bir kavim, dinden yüz çevirdi, mi, Allah, başka bir kavmi, dine hizmetle şereflendirir'. Çünkü, İslâmiyet, âlemşümül bir dindir. Evet, beynelmilelci değil, âlemşümül...²⁰

Arvasi, 1950'li yılların başından itibaren süregelen Türk Milliyetçiliğindeki eksen değişmesi olarak nitelendirilebilecek muhafazakarlaşma eğiliminden sonra gündeme gelen Türk-İslam Sentezi'ne yeni bir yorum ve soluk getirmiştir. Ona göre sentez, antitezler arasında gerçekleşebilecek bir kavramdır, Türklük ve İslamiyet asla ve kesinlikle birbirinin antitezi olamaz. Arvasi, görüldüğü üzere Türk-İslam Sentezi tanımlamasını doğru bulmamış, daha sonraki dönemde kendisiyle özdeşleşecek ve bu vesileyle kitleler tarafından kabul görmesini sağlayacak olan Türk-İslam Ülküsü kavramını ortaya atmıştır. Arvasi, bu kavramı çeşitli ve birbirinden çok farklı argümanlarla desteklemiş ve adeta başlı başına özgün bir ideolojiye dönüştürmüştür.

¹⁹ Seyyid Ahmet Arvasi, a.g.e, s. 74.

²⁰ Seyyid Ahmet Arvasi, *Hasbihâl*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2008, C. 1, s. 92.

Arvasi ilk önce Türklerin inanç geçmişlerini gündeme getirmiş ve Türklerin geçmişte de tek tanrılı bir inanç sistemi olan Gök Tanrı inancına sahip olduklarını, daha önce tarihin hiçbir döneminde yontulmuş puta tapmadıklarını ve putperest olmadıklarını belirtmiştir: “Türklerin eski dinleri olan ‘Gök-Tanrı’ inancında da ‘Tanrı Tek’ tir ve asla müşahhas bir varlık değildir, fezaları ve semaları istilâ eden bir yüce varlıktır.”²¹ Arvasi, Türklerin İslam’la tanışmadan önce de tamamının kafir olmadıklarını, tarihsel süreçte bazılarının Hristiyan, bazılarının Yahudi, bazılarının da “muvahhid” kavramı içinde değerlendirilmesi gerektiğini hatırlatmaktadır. Ona göre Türkler tarihleri boyunca adeta İslam’ı aramışlar yahut başka bir deyişle sanki kendilerini İslam’a hazırlamışlardır.²²

Arvasi, 11. Yüzyıl’da Türkler’in İslam’la tanışmalarından ve Müslüman olmalarından sonra meydana gelen Türk-İslam terkihi vesilesiyle hem Türklerin hem de İslam’ın tüm dünyayı ve dünya tarihini çeşitli formlarda ve bir şekilde etkileyecek hâkimiyetinin başladığını ileri sürmektedir. Ona göre Türk ve İslam kavramlarının yan yana gelmesinden itibaren Türkler, “İlây-ı Kelimetullah” mefkûresini sahiplenmişler, bu uğurda tüm gayretlerini sarf etmişler ve Sahabeden sonra İslam’a en büyük hizmeti yapma şerefine nail olmuşlardır. Önce Selçuklu hükümdarı Tuğrul Bey “Müslümanların Sultanı” nitelemesiyle anılmış, bu unvan nesilden nesle devredilmiş ve daha sonra Osmanlı’da Yavuz Sultan Selim Han ile birlikte Türkler tüm dünyada Tevhid Sancağını elinde tutan, Müslümanların baş temsilcisi haline gelmiştir.²³ Bu beraberlikle dünyada yepyeni bir dönem başlamış ve bir nevi iki kavram da birbirlerinin yükselişine ve yayılmasına hizmet etmiştir. Türkler, İslam medeniyetinin toplumsal, ekonomik, bilimsel, ahlâkî ve en önemlisi askerî yönden zirveye taşınmasına vesile olmuşlar, bu alanlarda nitelikli insanlar yetiştirmişler ve verdikleri eserlerle tüm dünyada örnek bir Türk-İslam tarzı inşâ etmişlerdir. Bu tarz, asırlar boyunca dünyada hâkim medeniyet olarak algılanmış ve adından söz ettirmiştir. Bu birliktelik ve hizmetin bir sonucu olarak da tüm dünyada uzunca bir dönem Türk-İslam Medeniyeti’nin etkisi, kendisini belirgin bir şekilde hissettirmiş ve dünya tarihine damgasını vurmuştur.

Türk-İslam Ülküsü kavramı Arvasi’nin fikir dünyamıza armağan ettiği ve tamamen ona ait olan bir kavramdır. Her ne kadar isim benzerliği teşkil etse de bu kavram için, Türk-İslam Sentezi’nin devamıdır demek, Arvasi’ye ve onun dinden felsefeye, eğitim bilimlerinden sosyolojiye kadar oldukça geniş bir yelpazeyi oluşturan fikirlerinin son noktası, özeti ve meyvesi olarak tanımlayabileceğimiz “Türk-İslam Ülküsü”ne büyük bir haksızlık olur. Arvasi, fikirlerinin genel çerçevesini aynı isimle bize sunduğu Üç ciltlik “Türk-İslam Ülküsü” isimli eserinde çizmiştir. Arvasi, Türk İslam Ülküsü’nü, “Her şeyden önce Türk’ü tanımak, onu özellikle içinde kavramak, daha sonra onu kurtarıcı ve kurucu hareketin hedefleri içinde teşkilatlandırmak”²⁴ şeklinde tanımlamıştır. Arvasi

²¹ Arvasi, a.g.e, s. 93-94.

²² Arvasi, a.g.e, s. 95.

²³ Arvasi, a.g.e, s. 94.

²⁴ Seyyid Ahmet Arvasi, *Türk-İslâm Ülküsü*, Burak Yayınevi, İstanbul, 1991, C. 2, s. 249.

bu eserinde Türk-İslam çizgisini yakalayarak Müslüman Türk'ün sahip olmasını istediği dünya görüşünü, İslamiyet'in ışığında ortaya koymaya çalışmıştır.

Türk-İslam Ülküsü adlı eser, Türk-İslam medeniyetini anlama gayreti olduğu kadar, Batı'ya verilen cevaplar topluluğu niteliği de taşır. Medeniyetimizde yapılan tahribata dünü ve bugünüyle temas eder. Türk-İslam Ülküsü, günlük yazılar halinde yayımlanmıştır. Fakat yazılar daha çok bir kitaba materyal olacak şekilde hazırlanmıştır. Eser, bir bütün olarak ele alınırsa, bir Müslüman ve bir milliyetçinin etrafımızı kuşatan irili ufaklı birçok meseleye verdiği cevaplardan kuruludur.

Arvasi, Türk-İslâm Ülküsü'nün birinci cildinde inanç, tefekkür, insan ve cemiyet, kültür ve medeniyet konuları üzerinde durmaktadır. Eserin birinci cildi dört bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde “Düşünme İhtiyacı ve Felsefenin Durumu”, ikinci bölümde “Dinimiz İslamiyet”, üçüncü bölümde “İnsan ve Cemiyet Görüşümüz”, dördüncü bölümde ise “Kültür ve Medeniyet Meseleleri” ele alınmaktadır.

Eserin ikinci cildinde ekonomik ve politik hayatın yorumlanmasına ağırlık verilmektedir. “İslam Ekonomi Sistemi ve Dünyamız”, “Ekonomik Faaliyetler ve İslam Ekonomisi”, “Bazı Politik Konular ve Meseleler” ile “Antitezlerimiz” adlı bölümler bulunmaktadır. Antitezlerimiz bölümünde kapitalizm, komünizm, kafatasçılık, masonluk ve hümanizm gibi konular incelenmektedir.

Eserin üçüncü cildinde ise din psikolojisi, İslâm'da eğitim sistemi ve İslâmiyet konuları ele alınmaktadır. Bu ciltte genel olarak İslam terbiye sistemi çerçevesinde çocukların eğitimi, ahlak, gençlik, gençliği tanımak, modern pedagoji, tasavvuf, arkadaşlık, sosyal değişme ve yabancılaşma, din gerçeği, insan ve Allah, deha ve cinnet, insanın dünyası, tarikatlar, mezhep ve firkalar ile birçok mesele ele alınmaktadır.

Arvasi'ye göre bir millet, sosyal, kültürel, ekonomik ve politik açıdan güçlenmeye çalışmalı ve diğer grup ve milletlere kendini sömürmemelidir. Onun milliyetçilik anlayışı da bu minvaldedir.²⁵ Ona göre milliyetçilik, İslam iman ve şuuruyla ulvî hedefler edinmeyi ve bu hedeflerle yücelmeyi amaçlar. Arvasi Türk'ün mutluluğunu burada aramaktadır. Arvasi'ye göre Türk-İslam Ülküsü, yalnızca aydın zümreye hitap eden bir fikir değildir. Tüm sınıf ve unsurlarıyla Türk milletini bağrına basan bir harekettir. Onun programı, “Çağdaş Türk İslâm Ülküsü”nü sosyal, kültürel, ekonomik ve politik yönleri ile gerçekleştirmektir. Büyük ve güçlü Türk devletini gerçekleştirme iradesini daima ayakta tutmaktır.”²⁶

Sonuç

Türk milliyetçiliğinin tarihçesinde birçok farklı isim ve yorumlama ortaya çıkmış ve bunlar Türk milletinin hatırı sayılır çoğunluğunda karşılık bulmuştur. Seyyid Ahmet Arvasi de kendine özgü milliyetçilik anlayışıyla Türk milliyetçiliğinin geçmişinde kendisini ideolojik ve sosyolojik bağlamda etkili bir biçimde hissettirmiş bir düşünce adamıdır.

²⁵ S. Ahmet Arvasi, *İleri Türk Milliyetçiliğinin İlkeleri*, Doğan Güneş Yayınevi, İstanbul, 1965, s. 5-6.

²⁶ Arvasi, *a.g.e.*, C. 2, s. 267.

Bir sosyolog, ideolog ve eğitimci olarak Seyyid Ahmet Arvasi'nin en temel hedefi, İslam'dan taviz vermeyen, Türk-İslam kültür ve medeniyetine bağlı, İslam ahlakına ve aksiyonuna, Türklük şuur ve vakarına, İslamiyet'in ruh, Türklüğün ise beden olarak tasavvur edildiği bir anlayışa sahip, milletini teknik ilerlemelerle dünyada önemli bir devlet yapmak gayesi içinde özveriyle çaba gösteren bir gençlik yetiştirmektir. Eserlerinde yer verdiği siyaset, din, felsefe ve eğitim konularını hep bu espri içinde kaleme almıştır. Arvasi'ye göre yapmamız gereken bu tip insanların çoğaltılması ve bunların her türlü idareyi ele almaları için yardımcı olmaktır.

İdeolojik bağlamda milliyetçi bir dünya görüşüne sahip olan ve dünyayı bu çerçeveden okuyan Arvasi, bu anlayışın "ırkçılık" ile karıştırılmaması için büyük bir çaba sarf etmiştir. Bir kültür milliyetçisi olarak tanımlayabileceğimiz Arvasi, kültür ve medeniyetimizin kaynağının "İslam Dini" olduğunu savunur. Türk kültürünü de asla ihmal etmez. Ancak her konuda olduğu gibi kültür konusunda da ölçünün İslam olduğunu ve İslam'a uyan "örf ve adetler" in kültürümüzde yaşatılmasını savunur. Arvasi, kültür ve medeniyetin ayırımına karşı çıkar. Ona göre medeniyet, kültür kavramının içinde değerlendirilmelidir. Medeniyeti, şehrli kültürü veya kültürün üst sistemi olarak tanımlar. Arvasi, her milletin ayrı bir medeniyeti olduğunu savunurken milletlerarası kültür alışverişinin de her devirde, her millette olduğunu savunur; bu sosyal temasların doğru olduğunu belirtir. Ancak kültür ve emperyalizmin tehlikelerine de dikkat çeker. Her milletin ayrı bir medeniyeti olduğunu ifade ederken diğer yandan genel olarak Batı-Doğu Hristiyan-İslam medeniyeti kategorizasyonu yapar. Arvasi tüm bunların sonunda kendine özgü milliyetçilik anlayışını oluştururken kültür kavramını ön plana çıkarır ve bu izi takip ederek değerler temelinden dine ulaşır.

Din konusunda, çok yönlü bir bakış açısı olan Arvasi, her türlü problemin çözümünü dinin (İslam) sunduğunu belirtir. Ona göre insanı ilgilendiren bütün faaliyetler dine dayandıkları sürece tam anlamıyla başarılı olur. Ülkemizin temel problemi "müesseselerini dinden uzaklaştırmış olmasıdır." diyen Arvasi, "Türk-İslam Ülkücüleri" olarak isimlendirdiği aydın kadrolara bu sorumluluğu yükler. Bu idealinin gerçekleşeceğine inanan Arvasi, Türk milletinin ideolojisinin de İslam dini olduğunu, İslam dininin de bir hayat nizamı olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtir. Arvasi, din ile sosyal hayat arasında bağlantı kurarak, bunun ibadetlerle gerçekleştiğini ifade eder. İslam alemindeki her çeşit problemin çözümünün de ancak dinin asli kaynaklarına bağlı kalınarak yapılabileceğini savunur. Arvasi, tasavvufu, şeriat arasında bir çatışma olmadığını belirterek bunları İslam'ın özünü oluşturan iki kavram olarak kabul eder. Ülkemizdeki laiklik anlayışının yanlış uygulandığını, laikliğin dinsizlik, din düşmanlığı olmaması gerektiğini vurgular ve Batı dünyasındaki laiklik uygulamalarının örnek alınmasını teklif eder. Vicdan hürriyetinin sağlanmasını, bu konudaki Anayasa maddelerinin hayata geçirilmesini savunur. İdeal insanın dindar insan olduğunu, laiklikte bir ahlakın olmadığını belirterek ideal devlet yönetiminin kaynağını, İslam dininden alması gerektiğini ifade eder.

Sonuç olarak Türk düşünce hayatında derin izler bırakmış ve kitleleri peşinden sürüklemiş bir mütefekkir olan Arvasi'nin milliyetçilik ve dini aynı potada eriten ve tüm unsurlarıyla ortak bir zeminde birleştiren görüşleri Türk toplumunda oldukça etkili olmuştur.

Kaynakça

- Arvasi, Seyyid Ahmet, *İleri Türk Milliyetçiliğinin İlkeleri*, Doğan Güneş Yayınevi, İstanbul, 1965.
- Arvasi, Seyyid Ahmet, *İlm-i Hâl*, Burak Yayınevi, İstanbul, 1990.
- Arvasi, Seyyid Ahmet, *Türk-İslâm Ülküsü*, 2. Cilt, Burak Yayınevi, İstanbul, 1991.
- Arvasi, Seyyid Ahmet, *İlmî Tavır ve Ötesi*, Burak Yayınevi, İstanbul, 1996.
- Arvasi, Seyyid Ahmet, *Hasbihâl*, 1. Cilt, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2008.
- Arvasi, Seyyid Ahmet, *Türk-İslâm Ülküsü*, 1. Cilt, Bilgeoğuz, İstanbul, 2009.
- Özcan, Azmi, "Milliyetçilik", *İslam Ansiklopedisi*, 30. Cilt, TDV Yayınları, İstanbul, 2005.
- Özberk, Selahattin, "Türk Milliyetçiliğinin Tarihsel Gelişimi: Milliyetçilik Kuramları Açısından Bir İnceleme", Doktora Tezi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Hatay, 2019.
- Özyurt, Hatice, "Millet Kavramının Anlam Alanı ve Teorik Çerçevesi", *Genç Mütefekkirler Dergisi*, Cilt:1, Sayı: 2, (Aralık, 2020), 91-135.
- Şahsuvaroğlu, Lütfü, *Milliyetçilik ve Namık Kemal*, Elips Kitap, Ankara, 2016.
- Şentürk, Recep "Millet", *İslam Ansiklopedisi*, 30. Cilt, TDV Yayınları, İstanbul, 2005.
- Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, (Haz.: Şükrü Haluk Akalın), TDK Yayınları, Ankara, 2011.
- Yılmaz, Sezen Ravanoğlu, "Nihal Atsız Türkçülüğü ve Milliyetçi Hareketin Yol Ayrımı" *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 7(3), (2022), 784-797.